הקשר של אברהם לסדום

מים ראשונים: דף זה מרכז דרשות ומקורות ממספר דפים קודמים: שבירת פסלים וניתוץ מצבות, אברהם ודור הפלגה, נמרוד ואברהם, דרכו של אברהם לאמונה באל אחד, אברהם העברי, פרידת אברהם ולוט, המכסה אני מאברהם, סוכתה של סדום, חלילה לך מעשות כדבר הזה, תרח סבנו, המפגש עם מלכי צדק ואולי עוד.[1] בכל אחד מהם נפגשנו במדרשים שקושרים את אברהם לסדום הרבה לפני המסופר בפרשתנו. כל מדרש עומד לעצמו ובהקשרו, אבל חיבורם לפסיפס אחד יכול להאיר את עמידת אברהם בעוז לבקש על סדום באור חדש וחזק בהרבה.

בראשית רבה לט ו – אברהם טוען כנגד הפיכת סדום

רבי עזריה משום רבי אחא פתח: ״אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך״ (תהלים מה ח). רבי עזריה פתר המקרא באברהם. בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים, מה כתוב שם? ״חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע וכו׳ ״ (בראשית יח כה). אמר ר׳ אחא: נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, מה אתה מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין אתה מביא, מבול אש אתה מביא? אם כן לא יצאת ידי השבועה![2]

רש"י בראשית יח יז – מעורבות בגלל הארץ, האנשים והמשפחה

המכסה אני - בתמיה: אשר אני עושה — בסדום. לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו. אני נתתי לו את הארץ הזאת, וחמישה כרכין הללו שלו הן, שנאמר: ״וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְּרָרָה עַד עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וכו׳ ״ (בראשית י יט). קראתי אותו אברהם, אב המון גוים. ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי?[3]

בראשית רבה מא ח פרשת לך לך – החוב ללוט

״וה׳ אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו״ (בראשית יג יד). ר׳ יודה אמר: כעס היה לאבינו אברהם[4] בשעה שפרש לוט בן אחיו מעמו. אמר הקב״ה: לכל הוא מדבק וללוט בן אחיו אינו מדבק? אתמהא![5]

מים ביניים הבאים בסעודה: עד כאן ראינו מספר סיבות טובות לעמידתו של אברהם לבקש בעוז על סדום: צדיקותו של אברהם, ההבטחה על הארץ, האחריות על האנשים כמי שהוכתר ״אב המון גויים״, הקשר המשפחתי ללוט והחוב ללוט. האם כל אלה אינן סיבות מספיקות? האם ייתכן שיש סיבות נוספות וקיים סיפור שמאחורי הקלעים (קלעי המקרא, היינו במדרשים) שבגינו יוצא אברהם להגנת סדום? הרי פשיטא שאין הוא מבקש על הצדיקים המעט שיינצלו אישית (ולכן אולי לא מבקש ישירות על לוט), אלא על הצלת כל חמשת הערים בזכות כך וכך צדיקים.

---

[1] בדומה לריכוז וחיבור המדרשים שהבאנו בגיליון כיבוד אב ואם והעלייה לארץ בפרשת לך לך.

[2] ובבראשית רבה מט ט: ״חלילה לך מעשות כדבר הזה – אמר ר׳ יודן: חללה היא לך, זרה היא לך ... חילול שם שמים יש בדבר ... אמר ר׳ אבא: מעשות דבר - אין כתיב כאן, אלא: מעשות כדבר - לא היא ולא כיוצא בה ולא שפחותה ממנה״. אברהם עומד וטוען בעוז וכמעט בחוצפה כלפי שמיא כנגד כוונת הקב״ה להפוך את סדום כבר הרחבנו בנושא זה בדברינו חלילה לך מעשות כדבר הזה בפרשה זו (ראו גם דברינו הטיחו דברים כלפי מעלה בפרשת שלח לך). כאן רק נשאל: מה סיבת דברים קשים אלה? מה פשר יציאה זו של אברהם להגנה כה תקיפה על סדום? צדיקותו של אברהם? אחריותו כמי שמתועד להיות ״אב המון גויים״? סיבות נוספות?

[3] פירוש רש״י זה מבוסס על מדרש בראשית רבה מט ב המתאר משל של מלך שמתייעץ עם אוהבו שמינה אותו על אחוזותיו ונתיניו ואין זה נאה שהמלך יעשה כעת דבר ״חוץ מדעתו״ של אוהבו: ״רבותינו אומרים: כבר קראתי אותו אביהם, שנאמר: כי אב המון גוים נתתיך - דנים את הבן חוץ מדעתו של האב?״. ור׳ יודן שם מדגיש גם את הקשר המשפחתי עם לוט: ״הרי שם לוט בן אחיו ואיני מגלה לו?״. הטון כאן רך בהרבה בהשוואה עם המדרש הקודם. מעורבותו של אברהם בסדום נובעת מכך שזו הארץ שהובטחה לו, שאנשי סדום הם בגדר בנים של אברהם (למרות שהוא ממשפחת שם והם מבני חם) ושאחיינו לוט שעשה איתו את המסע ״אל הארץ אשר אראך״ גר כעת בסדום.

[4] על אברהם אבינו.

[5] מדרשים רבים משבחים את פרידת אברהם מלוט, כמו ר׳ נחמיה בהמשך מדרש זה שמציג כדרכו דעה מנוגדת לזו של ר׳ יהודה: ״כעס היה לאבינו אברהם בשעה שהיה לוט בן אחיו מהלך עמו. אמר הקב״ה: אני אמרתי לו: לזרעך נתתי את הארץ הזאת, והוא מדביק את לוט עימו כדי לירשו?!״ – ראו דברינו פרידת אברהם ולוט בפרשת לך לך. ״כעס היה לאברהם אבינו״ – כעס היה על אברהם אבינו. אבל ר׳ יהודה מציג את הדעה שפרידת אברהם מלוט לא הייתה מעשה נכון. את כל העולם הוא מגייר (בראשית רבה ורש״י על הפסוק: ״הנפש אשר עשו בחרן״) ואת אחיינו הוא מרחק? זאת ועוד, עפ״י המדרש, אברהם לקח את לוט אחיינו תחת חסותו אחרי מות הרן אביו (אחיו של אברהם) באור כשדים עקב העימות של אברהם עם עבודת הפסלים (בראשית רבה לח יג). הרן היה מהיחידים שהגן שם על אברהם) אברהם גם חייב ללוט על שתיקתו כשירדו למצרים ואברהם אומר ששרה היא אחותו (בראשית רבה נא ו). נכון שלוט הוא שבחר להתחבר אל אנשי סדום לאחר שחמד את איזור כיכר הירדן בשל עושרו החומרי (בראשית יג י), אבל עדיין יש לאברהם אחריות מסוימת וחוב מוסרי כלפי לוט ולוט כעת בסדום העומדת להישמד (אברהם אמנם לא מבקש ישירות על לוט ויש לדון על כך בנפרד).

וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד דָּן: ... וַיָּשֶׁב אֵת כָּל הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת לוֹט אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת הַנָּשִׁים וְאֶת הָעָם: וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ: וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: (בראשית פרשת לך לך פרק יד פסוקים יד-יח).[6]

בראשית רבה לח יג – אברהם שובר פסלים ומוסכמות

אמר ר׳ חייא בנו של ר׳ אדא מיפו: תרח עובד צלמים היה. פעם אחת יצא למקום אחד, הושיב אברהם מוכר תחתיו ... עמד הגדול שבהם ונטל את המקל ושברם. אמר לו: מה אתה משטה ביז? וכי יודעים הם? אמר לו: ולא ישמעו אוזניך מה שפיך אומר? נטלו ומסרו לנמרוד,[7] אמר לו נמרוד: נשתחווה לאש. אמר לו אברהם: נשתחווה למים שמכבים את האש. אמר לו נמרוד: נשתחווה למים. אמר לו: נשתחווה לענן שהוא טעון מים. אמר לו: נשתחווה לענן. אמר לו: נשתחווה לרוח שהוא מפזר את העננים. אמר לו: נשתחווה לרוח. אמר לו: נשתחווה לאדם הסובל את הרוח. אמר לו: דברים אתה מספר, אני איני משתחווה אלא לָאוּר. הרי אני משליכך בתוכו, ויבוא אלוה שאתה משתחווה לו ויצילך הימנו.[8]

בראשית רבה מב ג פרשת לך לך – אמרפל הוא נמרוד רודף אחרי אברהם

״ויהי בימי אמרפל״ – ומה צרה הייתה שם? עשו מלחמה. ... זהו שכתוב: ״וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל עֵין מִשְׁפָּט הִוא קָדֵשׁ״ (בראשית יד ז). אמר ר׳ אחא: לא באו להזדווג אלא לתוך גלגל עינו של עולם: עין שעשתה מידת הדין בעולם הן מבקשים לסמותה! ״היא קדש״ ... הוא שקידש שמו של הקב״ה בכבשן האש. וכיון שבאו ברבריים להזדווג לו, התחילו הכל צווחים: ווי! זהו שכתוב: ״ויהי בימי אמרפל״.[9]

בראשית רבה מב פרשת לך לך – הצלת מלך סדום חיזקה את האמונה באברהם

רבי עזריה ורבי יונתן בן חגי בשם רבי יצחק אמרו: בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול, יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים ויש שלא היו מאמינים. וכיון שירד מלך סדום לַחֲמָר וניצול, התחילו מאמינים באברהם למפרע.[10]

---

[6] נלך אחורה בסדר האירועים, מפרק יח בפרשתנו לפרק יד בפרשת לך לך, שם כבר נוצר קשר של אברהם עם סדום (האזכור הקודם והראשון של סדום בתורה הוא בפרק יג וקשור יותר לפרידה של אברהם מלוט ולהליכתו של לוט לסדום. פרידה זו יוצרת כאמור מחויבות של אברהם ללוט אך אין שם קשר ישיר של אברהם עם סדום). בפסוקים לעיל מתואר מפגש של אברהם עם מלך סדום בעקבות ניצחון אברהם על ארבעת מלכי הצפון שניצחו קודם את חמשת מלכי כיכר סדום וְשָׁבוּ רכוש רב ונפש, ובכללם לוט אחיינו של אברהם. כבר הקדשנו דף מיוחד למפגש זה בדברינו מי אתה מלכי צדק וכאן ננסה לפתוח פתח לאפיק נוסף. מה פשר מפגש זה של אברהם עם מלך סדום שהופך למפגש משולש בעקבות הצטרפותו של מלכי צדק מלך שלם (היא ירושלים הקדומה)? מה בכלל פשר פרשת מלחמת אברהם במלכי הצפון ולמה טורחת התורה לספר עליה? מה חיפשו מלכים אלה בארץ? האם לפרשה זו, שלכאורה איננה אלא אחד מעשרות מסעות כיבושים של עמי מסופוטמיה בהתפשטות דרומה-מערבה של הקשת הפוריה, יכול להיות קשר לעמידת אברהם אל מול כוונת הקב״ה להפוך את סדום? הרי בעקבות ניצחון אברהם ונדיבותו, הם חייבים לו ואין הוא חייב להם מאומה. נמשיך ללכת עוד אחורה ולחפש קשרים אפשריים קדומים יותר ודו-צדדיים.

[7] תרח מוסר את דינו של אברהם לנמרוד, לא רק כאב שקובל לשלטון על בנו הסורר, אלא כאזרח אור שמבין שמעשי אברהם מסכנים את העולם האלילי כולו וזה עניין למלכות. אבל במדרשים אחרים תרח מזדהה עם אברהם.

[8] אברהם הוא דמות דומיננטית של מי שלא רק מנתץ פסלים פיסית, אלא גם שובר מוסכמות חברתיות והופך עולמות. אברהם מייסד אמונה חדשה שעלולה לקעקע משטרים הבנויים על תפיסת עולם פגאנית והאלהה של שליטים. ראו הדף לי יאורי ואני עשיתיני. לא בכדי מכונה אברהם ״העברי״ – אברהם מסמן קו גבול ברור, כלשון ר׳ יהודה בבראשית רבה מב ח: ״כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד״. (ומוריש ״עבר״ זה לדורות). כתוצאה מכך הופך אברהם (ומשפחתו) לפליט הנרדף ע״י המלכות (בדומה למשה) ומשפחת תרח נאלצת לנדוד מערבה ולהתרחק מאור כשדים. אברהם לוקח איתו את לוט אחיינו, לאחר שהרן אביו (אחיו של אברהם) הושלך לכבשן האש בשל תמיכתו באברהם (רש״י בראשית יא כח). כל זה בסיפור הידוע על אברהם שובר הפסלים אשר מצוי במדרשים רבים חלקם הבאנו בדברינו שבירת פסלים וניתוץ מצבות, תרח סבנו, אברהם ונמרוד, אברהם העברי ואולי עוד.

[9] כך גם בגמרא עירובין נג ע״א: ״אמרפל - שאמר והפיל לאברהם אבינו בתוך כבשן האש ... נמרוד - שהמריד את כל העולם כולו עליו במלכותו״. מי הוא אמרפל שיצא למלחמת ארבעה המלכים? – נמרוד. למה הוא יוצא למסע צבאי עד ארץ כנען? כי הוא רודף אחרי אברהם! הוא יודע מה משמעות הבשורה האמונית שלו וסכנתה לשלטונו, כפי שכבר הערנו לעיל. מלכי סדום כבר מרדו בו ומי יודע לאן יתגלגל עוד הדבר. ואת מי הוא שובה? את לוט שקלסתר פניו דומה לזה של אברהם (בראשית רבה מא ו). או משום שטעה בשל דמיון זה וחשב שלוט הוא אברהם, או משום שבכך ביקש להתגרות באברהם ולמשוך אותו למלחמה, ראו דברינו אברהם ונמרוד. ראו גם הדף המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה שמעיד שהיו להסיפור הזה שורשים ביהדות בבל. סוף דבר, אמרפל הוא נמרוד, בא לארץ כנען במטרה לשבות את אברהם, אותו הוא מחשיב כמי שמתסיס נגד שלטונו, יציאתו של אברהם לרדוף אחרי ארבעת מלכי הצפון ״עד דן״ ועד דמשק איננה רק בגלל לוט – היא חלק ממלחמת בני שם שנפרדו מהמרכז במסופוטמיה עם המרכז שרודף אחריהם. אי שם בין דן ובין ״משמאל לדמשק״ מתייצב קו גבול כפי שממוסד אח״כ גם בין יעקב ללבן בגלעד. ולאן שב אברהם כמנצח? מי הם בעלי בריתו בארץ?

[10] במלחמת ארבעת המלכים יצא אברהם להציל את לוט וסופו שהציל את ממלכת סדום. בעקבות אירוע זה הוכרה עליונותו הרוחנית-דתית של אברהם וגם מי שלא האמין בו עד עתה, האמין בו כעת ולמפרע. בבארות החמר של סדום שם ניצל מלך סדום, התייצבה

בראשית רבתי פרשת וירא עמוד 80 – אברהם מתרשם מהצלת מלך סדום

א״ר יהודה הלוי: לפי שעה שבא אמרפל וחבריו להילחם עם הסדומיים נפלו מלך סדום ועמורה לתוך הבורות וניצל מלך סדום. התחיל אברהם מהרהר בלבו: אפשר נפל לבור וניצל? תאמר שהיה כשר ובני עירו כשרים, לכך: ״אם אמצא בסדום״ (בראשית יח כו).[11]

וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ: וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ סְדֹם אֶל אַבְרָם תֶּן לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח לָךְ: וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל ה׳ אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: אִם מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נַעַל וְאִם אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת אַבְרָם: (בראשית פרשת לך לך פרק יד פסוקים יז-כג).[12]

בראשית רבה מב ה – הניסיון להכתיר את אברהם

״אל עמק שוה הוא עמק המלך״ (בראשית יד יז) - רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן: ששם השוו כל האומות וקיצצו ארזים ועשו לו (לאברהם) בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואומרים: ״שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו״ (בראשית כג ו).[13] אמרו לו: מלך אַתְּ עלינו, נשיא אַתְּ עלינו, אלוה את עלינו. אמר להם: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר העולם אלוהו.[14]

וַה׳ אָמַר הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה: וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ: ... וַיֹּאמֶר ה׳ זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד: ... וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע: אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ: חָלִלָה לְךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע חָלִלָה לָךְ הֲשֹׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט: (בראשית פרשת וירא פרק יח פסוקים יז-כה).[15]

והתחזקה האמונה של תושבי הארץ בדרכו המיוחדת של אברהם – הגם שיכלו בנקל לייחס ״נס״ זה לכוחות עבודה זרה שלהם. מה שהתחיל באור כשדים נמשך והתעצם ב״ארץ אשר אראך״. זו זכותה של ארץ ישראל בשעתה ולעתיד, אבל בה בעת גם זכותם של אנשי סדום! כנגד נמרוד שרדף את אברהם עד לסדום בשל אמונתו, באים עובדי הכוכבים תושבי סדום והסביבה שלא האמינו בו עד עתה והחלו להאמין בו!

[11] וכן הוא במדרש תנחומא הנדפס פרשת וירא סימן ז: ״ועמק השדים בארות בארות חמר וינסו מלך סדום, התחיל אברהם מהרהר לומר: המלכים באין להילחם על הסדומים והמלכים נופלין ואלו ברחו, שנאמר: והנשארים הרה נסו - אילו לא היו כשרין לא היו ברוחין״. אברהם יכול היה לחשוב שלא בכדי ניצל מלך סדום בבארות החמר. ואם ניצל שם זו סיבה טובה לבקש כעת על סדום. למה כאשר הקב״ה מבקש להשמיד את סדום לא ״ימלטו לפחות מזער הצדיקים שיש בה גם הפעם? למה העונש הקולקטיבי? ואם תאמר שאז עדיין לא הרשיעו סדום ועמורה כמו ״צעקתה הבאה אלי״ בפרשתנו, ראו היכן כתוב הפסוק: ״ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד״. חטאו, ולנוכח ההצלה במלחמת המלכים האמינו, ושוב חטאו, כמנהגו של עולם. ועוד נידרש לעניין זה להלן.

[12] חזרנו אל המפגש המשולש בין אברהם – מלך סדום – ומלכי צדק מלך שלם, שלאור המדרשים לעיל, מקבל זווית ראייה חדשה ומועצמת. במפגש זה עליו הרחבנו בדברינו מי אתה מלכי צדק? נולדה מטבע הלשון: ״אל עליון קונה שמים וארץ״ שנכנסה לסדר תפילותינו ועליה הרחבנו בדברינו קונה שמים וארץ בפרשת לך לך. וכבר דקדקו רבים שמלכי צדק אומר: ״אל עליון קונה שמים וארץ״ ואברהם עונה: ״**ה׳** אל עליון קונה שמים וארץ״ - אברהם מחדש ומקדש שם הוי״ה. אך למי אברהם אומר משפט זה? לא למלכי צדק שברך אותו, אלא למלך סדום! הוא מלך סדום שמוותר על הרכוש ודואג לנפש ומתגלה כמנהיג עם אחריות שאינו בהכרח רשע וחמדן. השילוב של מלכי צדק מבני שם עם מלך סדום שהוא מבני חם מציג גם קשר עתיק בין ירושלים שעל ההר ובין סדום שבבקעה למטה. המשולש של מלכי צדק (הוא שם בן נח) ואברהם – שניהם מבני שם, עם מלך סדום שהוא מבני חם, מציג קואליציה מעניינת שאולי תתגבש בארץ להתחלת הגשמת ״אב המון גויים״ ולקריאה בשם ה׳. הגבול המדיני-צבאי שאברהם הציב בעקבות נצחונו על נמרוד-אמרפל, בין שליטי מסופוטמיה והעמים שהיגרו מערבה-דרומה לארץ כנען, יהפוך אולי גם לגבול בין התרבות הפגאנית של מסופוטמיה וניצני האמונה המונותאיסטית בארץ (שלמרבה הצער לא המשיכה לפרוח ולהתחזק ונגדעה אחרי ירידת יעקב וביתו למצרים). יש פה הזדמנות לחולל מהפך, להגשים את מטרת מסעו ושליחותו של אברהם!

[13] המדרש שואל פסוק זה מדברי אנשי חת בתחילת פרשת חיי שרה לדרשה שלנו. זו 'חירות הדרשן'. אבל לענייננו יש כאן הרחבה של עוצמת אישיותו של אברהם באזור ושוב ערבוב של ההר והעמק, כל אזור ירושלים ומזרחה הוא אחד לצורך הדרשות.

[14] בעקבות ניצחון אברהם על ארבעת המלכים, מתכנסים עמי האזור כמתואר לעיל ומבקשים להכתיר את אברהם לשליט – מלך – אלוה. והוא עונה להם: ״אל יחסר העולם מלכו ואל יחסר העולם אלוהו״. לא באנו לארץ הזו, אומר להם אברהם, על מנת לעשות פולחן אישיות, לא ברחתי מנמרוד שעשה מעצמו אלוה ונרדפתי על ידו עד כאן (ואולי סבלתם גם אתם בגללי), על מנת להיות כמותו. אך עם כל שגב האירוע, אפשר שכאן חל קרע בין אנשי סדום ואברהם. אברהם דורש מהם אמונה צרופה בדבר מופשט, באלוהות שאיננה מוחשית, אבל הם צריכים דברים מוחשיים. האם אכזבה זו של אנשי סדום היא שגרמה להתדרדרות ולהסתגרות שלהם מהעולם החיצון? אמנם כבר כאשר לוט נפרד מאברהם בפרק יג מעידה התורה: ״ואנשי סדום רעים וחטאים לה׳ מאד״ ומכינה אותנו לרעיון שיבוא מאוחר יותר של החרבת סדום בגין חטאיה. אבל בתווך עומדת פרשת מלחמת ארבעת המלכים והמפגש המשולש המתואר במקרא והמדרשים שמספרים תיאור חיובי של אנשי סדום, גם אם לשעתו. אברהם מכיר את אנשי סדום והוא סבור שלא כל חטא ורוע לה׳ מחייב השמדה טוטלית. מכאן עמידתו להגנת סדום אולי באור קצת חדש.

[15] לאור כל מה שהבאנו לעיל, נראה שניתן אכן לראות את עמידת אברהם למניעת הפיכת סדום באור מחודש וחזק יותר. יש לאברהם קשר עם אנשי סדום עוד מימי יציאתו מאור כשדים, במלחמה עם ארבעה מלכי הצפון היו הם והוא בצד אחד. בה בעת, אין לו

מדרש תנחומא (בובר) וירא כד – עימות אברהם עם דור הפלגה

״ויסע משם אברהם״ (בראשית כ א) – זהו שאומר הכתוב: ״לא ישבתי עם מתי שוא וגו׳, שנאתי קהל מרעים וגו׳ ״ (תהלים כו ד ה). ״לא ישבתי עם מתי שוא״ - אלו אנשי המגדל שהיו מתי שוא, הלכו ואמרו לאברהם: בוא ותשב אתנו שאתה גיבור. שאנו רואים להקב״ה שישב לו למעלן, והניח אותנו למטן ... אמר להם אברהם: ומה אתם מבקשים מן הקב״ה שיושב למעלה? שמא אמר לכם לכו ויגעו ופרנסו אותי? הוא בורא והוא מפרנס, הוא עשה והוא סובל, מה אתם מבקשים ממנו? ״ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל״ (בראשית יא ד), ונשים עבודה זרה שלנו למעלה הימנו, ונעשה עמו מלחמה ... אמר להם אברהם: למה כל אלה? אמרו לו: שלא יעשה לנו כמו שעשה לראשונים. אמר להם: הֲנָחְתֶּם ״מגדול עוז שם ה׳ ״ (משלי יח י), ואתם אומרים נעשה לנו שם? מה עשה להם הקב״ה? הפיצם .. ואברהם לא היה לו עסק עמהם ... התחיל אברהם לומר ״לא ישבתי עם מתי שוא וגו׳, שנאתי קהל מרעים״. לכך נאמר: ״ויסע משם אברהם״.[16]

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה – בסדום אברהם מהרהר על דור הפלגה

״וה׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה״ (בראשית יחי ז). א״ר לוי: למה גילה הקב״ה לאברהם? מפני שהיה אברהם מהרהר על דור המבול ועל דור הפלגה, שאי אפשר שלא היה בהם עשרים צדיקים או עשרה צדיקים שיתלה להם בזכותם. לפיכך אמר הקב״ה: גולה אני לו, שלא יהא אומר אף בסדום היו צדיקים. לא הספיק לומר, מיד: ״וה׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה״.[17]

רש"י בראשית פרק יט כ – אנשי צוער באו מבקעת שנער ונצלו

העיר הזאת קרובה - קרובה ישיבתה נתיישבה מקרוב, לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין. ומה היא קריבתה? מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתיישב איש איש במקומו, והיא הייתה בשנת מות פלג, ומשם ועד כאן חמשים ושתים שנה.[18]

אשליות מי הם ויש לו אכזבה מהם – אכזבה שהיא אולי גם כישלון שלו שלא הצליח להביא אותם לאמונה באל אחד ולעקירת עבודה זרה והצורך בדברים מוחשיים (הערה 14 לעיל) – כישלון שלא הצליח למלא את תפקיד ״אב המון גויים״ ולקרוא בשם ה׳. אברהם גם מודע היטב לכך שאין הם רק ״רעים וחטאים לה׳ מאד״ כנזכר בעת שנפרד מלוט, ושעקב ההסתגרות שלהם והעושר החומרי שזכו לו בחבל ארץ פורה זה, התדרדרו גם לחברה מושחתת, לרשעות הסתגרות ואטימות. אברהם מודע לכל זאת, אבל כל זה לא מצדיק בעיניו השמדה טוטלית. אם כל חבל ארץ בעולם שהיה ״חוטא ורע לה׳ מאד״ היה מושמד, לא היה קיום לעולם, טוען אברהם. וברקע עומדת ההיסטוריה המשותפת שלו איתם. אם כך הם התנהגו גם אם לרגע במלחמת ארבעה המלכים, אי אפשר שלא יישאר מזה משהו, אי אפשר שלא יהיו בה 50, 40, 30, 20 ולפחות עשרה צדיקים (כולל לוט ואשתו) שזוכרים את הצלתם והנס שאירע בבארות החמר. כל זה כמובן כתוספת על הסיבות לעמידת אברהם שמנינו בראש הדף שמצטרפים ומועצמים מאד: אב של הבנים, ההבטחה לארץ והקשר המשפחתי אישי. האם בכך סיימנו את הקשר של אברהם עם סדום? התשובה היא, לא.

[16] סיפור העימות של אברהם עם דור הפלגה, מקביל ואולי גם משלים לסיפור הקלאסי על אברהם שובר הפסלים באור כשדים והעימות עם נמרוד. עפ״י המדרשים, בשני הסיפורים אברהם בערך באותו הגיל, ארבעים וכמה שנים. שני הסיפורים כיצד אברהם מגיע לארץ, נעים על ציר זמן משותף. הקשר של אברהם עם דור הפלגה מבוסס על חשבון שעושה סדר עולם רבה שדור הפלגה היה 340 שנה אחרי המבול (ולא שנתיים כמדרש בראשית רבה) ואברהם היה אז בן 48. הכל מפורט בדברינו אברהם ודור הפלגה. כאן נביא בתמצית הנדרש לענייננו. אברהם מתעמת עם אנשי המגדל באופן דומה לניסיון להכתרתו בסדום שראינו לעיל. הוא מסרב להיות הגיבור שלהם (״אל יחסר העולם מלכו״) ומתנגד לעולם הכוחני שהם מבקשים ליצור, אבל בהבדל שכאן העמים מכירים בקב״ה (לשון המדרש, ״אל עליון״ כלשון המקרא) והם מבקשים ליצור עולם מנותק ממנו. אם הבורא לא יורד למטה לשבת איתנו בדמות פסלים ומקדשים, שם אפשר להקטיר לו קטורת ולהשתחוות לפניו וכו׳, ובוחר להישאר ״למעלה״ (אל מופשט ונעלם), אזי נצא למלחמה מולו שתקבע חיץ ברור בינינו ובינו ולא ישגיח יותר על העולם לטוב או לרע. אברהם מבין שלא יצליח להניאם (עפ״י מדרשים אחרים הוא מתעמת איתם עד כדי קללות) והוא פורש והולך לארץ כנען. אך אין הוא היחיד. יחד איתו פורשים (או נפוצים) שם ועבר ואיתם ״צדיקים וחכמים״, גם עמים שמגיעים לארץ כנען ובהם משפחות שהתיישבו בסדום. לא כל האנשים שאברהם פוגש בארץ הם ״פנים חדשות״. חלק מהם מוכר לו. הם פרשו או נפוצו ממגדל בבל והגיעו לכאן במקביל לו.

[17] עוד לפני שפתח אברהם לטעון כנגד השמדת סדום ובזכות מעט הצדיקים שיש בה, יודע הקב״ה מה הם הרהורי לבו ומשתף אותו בכוונותיו לגבי סדום (מסיר את המכסה). גם לנושא זה הקדשנו דף המכסה אני מאברהם וכאן נביא רק הנדרש לנושאנו. הרהורי אברהם על מה שאירע בדור המבול ובדור הפלגה אינם פחות קשים ובוטים מהדברים הקשים שראינו לעיל בפרט בדיבור חלילה לך מעשות כדבר הזה. לא ייתכן עולם שאין בו מספיק צדיקים שימנעו חורבן טוטלי ויאפשרו הזדמנות חדשה. אוי לו לעולם שכזה. לא בכדי נוצרה האמונה בל״ו צדיקים שבכל דור (סנהדרין צז ב). ראו דברי אברהם במדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן י: ״אמר אברהם ... שלא יאמרו באי עולם כך אומנתו שהוא מאבד את הדורות במדת אכזריות: איבד דור אנוש, ודור המבול, ודור הפלגה, אינו מניח אומנותו״. את דור אנוש והמבול לא הכיר אברהם, אבל את דור הפלגה הכיר (עפ״י המדרש). חלקם של אלה שנפוצו ממגדל בבל הגיעו לארץ כנען והתיישבו בכיכר סדום (בצוער, להלן) והם כעת שכניו ולרגע מסוים אפילו בעלי בריתו. לוט גר איתם. הרהורי אברהם על מה שאירע בדור הפלגה מקבלים בסדום עוצמה ותהודה חזקים. הרהוריו בסדום חוזרים על הרהוריו או שמא חוסר הרהוריו בדור הפלגה. איזו תפילה נשא אברהם על דור הפלגה אם בכלל? האם גם שם ביקש על שלושים, עשרים ועשרה צדיקים (והוא ושם ועבר ונח בתוכם) ולא נענה? האם משם למד אברהם לבקש על צדיקים שיצילו את העיר או את העולם וחזר וביקש גם בסדום למרות שלא נענה בדור הפלגה? או שמא ההפך, שם לא ביקש אברהם וכעת, בסדום הוא מתקן!

[18] החשבון שרש״י עושה, שכל ההפרש בין עונש דור הפלגה וסדום הוא 52 שנה בלבד, מחדד את אזכור דור הפלגה בהקשר עם סדום. אברהם יוצא מאור כשדים עקב עבודה זרה שהייתה שם, 'על הדרך' הוא מתעמת עם מעשה דור הפלגה ובארץ כנען הוא נתקל באנשי סדום! אך דא עקא, ש״העיר הקרובה״ עליה מדובר היא צוער! מי שמבקש על צוער: ״הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה

בראשית רבה נב א פרשת וירא – ויסע משם אברהם

״ויסע משם אברהם ארצה הנגב״ (בראשית כ א), רבי אבון פתח: ״וְאוּלָם הַר נוֹפֵל יִבּוֹל וְצוּר יֶעְתַּק מִמְּקֹמוֹ״ (איוב יד יח), ״ואולם הר נופל״ - זה לוט שנפל מהר. ״וצור״ - זה אברהם ״יעתק ממקומו״ - פנה ממקומו. לפי שחרב מקומה של סדום פסקו העוברים והשבים, ואמר: מה אני מפסיק צדקה מביתי? הלך ונטה לו אהל בגרר. זהו שכתוב: ״וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר״.[19]

פסיקתא דרב כהנא פסיקתא אחריתא סוכות – סוכתה של סדום לעתיד לבוא

כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, אף הקב״ה נותן לו חלק לעתיד לבוא בסוכתה של סדום, מה שהקב״ה עתיד לחלק אותה לצדיקים שבטים שֻׁכָּמִים, שנאמר: ״אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד״ (תהילים ס ח). ומהו: ״אלהים דבר בקדשו״? אמר ר׳ יהושע בר נחמיה: זה אבינו אברהם עליו השלום. ״אעלוזה״ - כשהופיע מלכותו בעולם.[20]

שבת שלום
וגשמים בעיתם[21]
מחלקי המים

מים אחרונים: את דברינו אברהם ודור הפלגה סיימנו במדרש בראשית רבה לח י המספר על שלושים המשפחות שנוספו לעולם כפיצוי על שלושים המשפחות שאבדו בדור הפלגה: ״אותן שלושים משפחות מהיכן עמדו? מאברהם: שש עשרה מקטורה ושתים עשרה מישמעאל. ואילו הן שתיים האחרות? ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך (בראשית כה כג)״. כן, גם עם ישראל הוא פיצוי לאבדן שאירע בדור הפלגה. אפשר שמדרש זה שייך לדור הפלגה ולא לסדום. אבל הניסיון של אברהם לתקן את כישלון דור הפלגה בהגנתו על סדום, ניסיון שאמנם לא צלח, אך אחריו ממשיך אברהם במסעו שהחל בדור הפלגה. מדרש זה מכניס את עם ישראל כבדרך אגב לסיפור של סדום (גם בלי רות ודוד).

וְהוּא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי״, הוא לוט! והוא נענה! אברהם שביקש על כל ערי הכיכר לא נענה, אולי כשם שלא נענה בדור הפלגה (אם אמנם התפלל בעבורם). לוט שביקש על עצמו ״ותחי נפשי״, הוא שהציל בסופו של דבר לפחות את העיר מצער שתושביה זה מקרוב באו לארץ כנען מארץ שנער בעקבות פילוג העמים והפצתם בדור הפלגה. הם ניצלו פעמיים!

[19] על נפילתו של לוט – בפעם אחרת. הוא לוט שניצל בזכות אברהם (בראשית יט כט), הוא לוט שהציל את מצער אבל פחד לשבת שם (שם ל), התייאש מהחיים, השתכר כלוט a lot וזנה עם בנותיו (וחזר לבית אברהם דרך רות – ״אמה של מלכות״ מייסדת שושלת דוד).- על סופו של לוט בע״ה בפעם אחרת. כאן נתמקד באברהם. מה עושה אברהם לנוכח חורבן סדום? תחילה הוא משכים בבוקר ומשקיף על סדום, ככתוב: ״וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה׳ ״ (בראשית יט כז). ומה עשה בהשכמה זו? ״תיקן תפילת שחרית״ (ברכות ו ע״ב, בראשית רבה ס ט) – ראו דברינו תפילות אבות תקנום בפרשה זו. ומה עוד עושה אברהם? נוסע משם דרומה אל ארץ פלשתים בה הוא עתיד לגור ״ימים רבים״ (בראשית כא לד), לכרות ברית עם אבימלך ולזכות לבן יצחק. אך שימו לב לפסוק ״ויסע משם אברהם״ שבראש המדרש לעיל. זה בדיוק הפסוק שפותח את מדרש תנחומא (בובר) וירא כד לעיל המתאר את עימות אברהם עם דור הפלגה. הכיצד? אם לא נאמר שחל כאן שיבוש במדרש והדברים מכוונים, נראה לומר שהדרשן מבקש לומר לנו שנסיעתו של אברהם מסדום החרבה היא חזרה על נסיעתו מדור הפלגה שהופץ על פני כל העולם (או שמא נסיעתו מדור הפלגה צפתה את נסיעתו מסדום). ללמדך שפעמיים ניסה אברהם להיות ״אב המון גויים״, לתקן ולהציל את העולם משיכרון הכח, הרדיפה אחר החומריות והתרבות הפגאנית. ובשניהם לא הצליח. אבל אברהם לא מרים ידיים וממשיך בדרכו ובניסיונותיו והתנסויותיו ומנחילם לדואות הבאים, כפי שמעיד עליו הקב״ה בפתח תפילתו על סדום: ״כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט וכו׳ ״ (בראשית יח יט) ובברכת הקב״ה ליצחק: ״עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי״ (בראשית כו ה).

[20] האמונה באל אחד שאיתה בא אברהם לארץ כנען שלא צלחה בזמנו, תצליח ותפרח לעתיד לבוא בסוכתה של סדום. דווקא שם, מכל הסיבות שראינו לעיל. בחג הסוכות שהוא חג אוניברסלי לכל העמים. שבעת האושפיזין יבואו לסוכה ובהם אברהם שיראה שמה שניסה ולא צלח בזמנו, יצליח לעתיד לבוא. ומי עוד יבוא כאור לסוכה? דוד המלך מחבר ספר תהלים שהפסוק: ״אלהים דבר בקדשו אעלוזה אחלקה שכם ועמק סוכות אמדד״ הוא יסוד הדרשה לעיל ולא בכדי. הוא דוד שמוצאו ומציאתו מסדום, כנזכר בבראשית רבה נ י: ״אמר רבי יצחק (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי, היכן מצאתי אותו? בסדום״. זו זכותה של רות המואביה ״אמה של מלכות״ מייסדת שושלת דוד, שחזרה וחיברה בין אברהם ובין צאצאי לוט. נשוב ונקרא את הדף סוכתה של סדום שמקבל כעת ניחוח נעים לרוח היום המנשבת בין עצי סכך הסוכה ומבדרת את קישוטיה.

[21] ״ונתתי גשמיכם בעתם - בלילי שבתות. מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצי המלכה שהיו גשמים יורדים מלילי שבת ללילי שבת, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזיתים ועדשים כדינרי זהב. וצברו מהם חכמים והניחום לדורות הבאים״ (ויקרא רבה לה). ראו הדף גשמים בעיתם ושדים בזמנם בפרשת בחוקותי.